

1877-1967

Истината забравен

Истината забравен! Мъчно ми става като пиша тази дума. Мъчно, защото преди години виждах тази истина, не имаше възможност да се направи нещо. Сега възможност има и забравата ще остане един спомен. Ще остане в нашето съзнание най-хубавото, написано от този тънък художник на словото.

Съзнателно подчертавам: тънък художник. Стефан Руневски е не само критически реалист, един от най-добрите представители на своето поколение. Не. Той е изпреварил мнозина от това поколение и то в много отношения. Не става дума, че е добър наблюдател и казва истината за своето време. Става дума за това, че у Руневски намираме всичко онова, което го издига над мнозина.

Той не е просто илюстратор на никакви идеи. Той не проучва и не налага разбираня (макар че ги е имал). Той знае, че друг е пътя на художественото внушение и тръгва уверено по този път. Достатъчно е да прочетете кой да е от неговите разкази, било за някое дребно чи-

новническо съществуване (цяла галерия от подобни типове ще намерите в творчеството му), било за някоя „рожба на времето“ (тук той е особено силен — когато бичува, когато майсторски, само с няколко штрихи и сцени ни запознава с тези „рождби“), било за тези години и написана един от най-ярките си страници за войната. Дори само това да е, дори само тези страници да е оставил, Стефан Руневски си извоюва сигурно място в нашата литература, въпреки че съдбата е била твърде жестока към него.

И може би сборникът „Разкази“ ще допринесе най-много за неговото утвърждаване... с „малко“ закъснение! Читателят ще остане изненадан, как е могло да се крие такова богатство. Как тези, които са знаели за неговото съществуване, са мълчали. Но наред с изненадата ще му остане завинаги и радостта на едно откритие. В по-редната от най-хубавото, създадено на тази тема, разказите на Руневски няма да бъдат на последно място. Няма да се заб-

равя образът на Трайче. („Ех, за двадесет и седем отбор юнаци, които заринахме по бреговете на река Черна, бог ни прати едно Трайче.“) Този разказ години наред се мъркаше из ученическите аристоматини и сборници и след това изчезна, както и „Хляб за другарите“ („В един комот“), както и всичко значително, голямо и хуманистично от неговията му по-обем творчество.

Няма да се забравят „нашенците“, които писателят е опознал и с такава любов скицирал. Няма да се забрави тънкия хумор, вникването в детайлите, цялата оная атмосфера, която придава и психологическа дълбочина, и духовна красота, и топлина на всеки ред, на всяка характеристика, на всяка с една ljudна простота и дълбочина предадена картина. („Ще се скрине колоната в далечните хоризонти, ще духне буря и разнесе кучината пръс над пресните гробове и тогава над тях ще застане само времето със своето мълчание и никой не ще знае кой думорени пълици и за каква цел скътаха костите в незнаен час и неизвестна страна.“)

Няма да се забрави и всичко най-значително от разказите на Стефан Руневски.
Атанас СМЕРНОВ

Стефан Рудевски
ЮБИЛЕЕН ЛИСТ
ИЗД. ЧИТАЛИЩЕ
„ИВ. ВЛАДКОВ“ — ДРЯНОВО

Окр. библиотека № 9
Хасково

Критиката за Руневски

Това млад литератор дава надежда, че ще може да заеме едно видно място в българската книжнина.

(„Разкази том I от Ст. С. Руневски“, Редакционна бележка, в. „Мир“, г. XIV, 1908, бр. 2561).

Разказите на Ст. Руневски са едно приятно четиво, което ни разкрива множество кътница от нашата действителност, и това е достатъчно, за да ги препоръчаме на нашите читатели.

(„Разкази том II от Ст. Руневски“, Редакционна бележка, в. „Народ“, г. I, 1911, бр. 30).

Това са разкази, очерци и скици, които автора с особена умелост е писал в разни времена и сега издава във втори том, след като преди няколко години издаде първия. При условията, при които се развива нашата художествена литература, появяването на втори том от разказите на Ст. Руневски е един успех, който заслужава да се отбележи като едно насърчение за автора.

(„Разкази от Ст. Руневски том II“, Редакционна бележка, в. „Съзнание“, г. XIV, 1911, бр. 18).

Всички разкази, взети от живота на нашия народ, са написани с безизкуствен гладък език, който ги прави да се четат леко и приятно. Първи том от разказите на г. Руневски бе имал добър успех. Вторият ще има още повече успех.

(„Разкази от Ст. Руневски, том II“, Редакционна бележка, в. „Камбана“, г. V, 1911, бр. 1404).

Дори в Н. Г. Данчов и Ст. Руневски има много верни и интересни наблюдения из нашия живот, възпроизведени с умение и значителност, които увличат и поразяват почти с такава мощ, с каквато и Ел. Пелин, и Стаматов.“

(Гр. Чешмеджиев, „Нашата белетристика“, в. „Камбана“, г. VI, 1012, бр. 1472).

Едно име, което не говори почти нищо на съвременния читател. Напротив — дори специалист с мъка търси из паметта си някой негов разказ. Трудна работа. От преждевременната му смърт е минало почти половин столетие. (Руневски е роден на 16 август 1877 г. в Дряново и починал на 24 януари 1919 г. в София). Наскоро след смъртта му Христо Ц. Борина издава няколко разказа под заглавие „Нашенци“ (1919), няколко разказа се отпечатват в сборника „Писатели-дряновци“ (1943), още няколко в сборника „Забравени реалисти“ (1960) и койкач че това е признанието и уважението към паметта на Стефан Руневски. И още нещо. Неговите сборници с разкази от 1904, 1907, 1911 г. отдавна са библиографска рядкост. А да не говорим за военните му произведения, които до сега бяха пръстнати из периодичния печат между 1913—1919 год. При тия обстоятелства е било трудно да имаме що-годе задоволителна представа за писателя Стефан Руневски.

Той не заслужаваше това мълчание, защото обърнем ли поглед към историята на българската литература, разгърнем ли списанията и вестниците от началото на нашия век, ще видим, че името на Руневски се среща твърде често под скици и разкази из тогавашния селски и градски живот. Опознал го добре като обикновен селски учител, Руневски ни запознава с тежката съдба на обикновените хора. Но ако Руневски обогати българската литература с много майсторски изваяни

образи на селяни, учители, интелегенти, ако написа лирични битови разкази, като „Вельо и стадото му“, „На изпит“, „Неочакван“, то неговите разкази за войните, обединени в цикъла „Картини из войните на Балканите“, са най-хубавото в неговото самобитно творчество. Прекарал близо шест години

на предната фронтова линия и в тила, той не изоставя перото. Преди боя или след него, под вой на гранатите и писъка на куршумите, вечер на мъждукащата светлина, в дъжд и кал или сред умиращите от холера... Неговите „картини“ са кратки и сбити като войнишка заповед. Сякаш не е имало време да ги разшири, защото смъртта е дебнела на всяка крачка.

През есента на 1918 г. Руневски се завръща от фронта. В него зреят много творчески планове: дописва края на някой разказ или започва друг, подготвя бъдещия си сборник или се занимава с обществена дейност. Ала смъртта никога не чака! И той си отива ненавършил 42 години. Всички са потресени. Вестниците излизат с прочувствени статии. Тяхното мнение е, че преждевременно е свършил живота на

еден талантлив белетрист. Реалист в творчеството си, Руневски пише с особена простота в сюжета и действието. В неговите разкази лъха упоиващия дъх на родния дряновски край с романтичната тишина, с прозрачните планински извори, с мащерка та и звънчето. Пред Никола Мо-

литическите си увлечения повестта в 6 части „Човекът Андрея“. Трябвало само да съжالياваме, че преждевременната смърт попречи да я дообработи и издаде. Но макар и в ръкопис, за нас тя е интересна с идеята, която се прокарва в нея — до социализма ще доведат работниците, а не интелгенцията! Затова и главния герой завършва трагично.

Направим ли преглед на творчеството му, не може да не забележим, че в последните години от живота си пише големи произведения: повестите „Човекът Андрея“, „Българановските учители“, „На два фронта“, романа „Жертвоприношение“. Но едва ли щеше да изостави разказа в да се определи като повествователя и романиста. В голямото и многопланово произведение Руневски губи нишката и плува в многословието. Руневски разказвача и Руневски романиста трудно може да ги познаем. Те стоят на два различни полюса.

И когато разглеждаме писаното за войните през периода 1912—1918 година от нашите писатели, когато споменаваме имената на Йордан Йовков, Людмил Стоянов, Владимир Мусаков, Кръстьо Белев... трябва да оставим малко място и за разказите на Стефан Руневски, които майсторски отразяват трагедията на обикновения воин на фронта.

НЕПОЗНАТИЯТ РУНЕВСКИ

Николай ДИМКОВ

Спомени

Черната кола, обкичена с цветя, която го отнесе от къщи за последен път, макар да я видях скрита от прозореча на третия етаж на нашето жилище, с последният и най-ярък спомен в съзнанието ми за него.

Едва навършила три години а братчето ми една бяхме за боляли тежко от върлуващата тогава „испанска болест“. Майка ми също беше болна. Той единствен беше на крак. Особена опасност съществуваше за братчето ми, което дни наред изгаряше в температура. Не ще забравя тези злокобни дни, в които всички ходех

въпроси. А сега болен в тази стая, в която двамата имахме толкова тайни и спомени... Как ми се искаше да седна на леглото му, да се стужа до него! Един път използвах момента, когато възрастните бяха заети и се вмъкнах тихичко при него. Намерих го заголен до кръста с наредени лампени шишета по него. Недоумявах. Много по-късно научих значението на вендузите. Тогава разбрах едно — че е сериозно болен. Повъртях се около него, но той не ме повика. Щом ме забелязаха и ме изгониха от стаята. Поне-

ха на пръсти, говореха тихо, в спалнята се носеше миризма на лекарства и лимон...

Но ето, че и баща ми не устоя. Треската го свали. Спалнята беше вече запълнена с болни. Него го поставиха на легло в работната ми стая. Тази стая, препълнена с книги, неговото работно бюро и едно старо пиано на майка ми, загуби своята прелесть и се превърна в обикновена болнична стая. А не аз най-много обичах, защото тук често го изведях наведен над бюрото, погълнат от работата си, съсредоточен, строг и сериозен. Но щом тихо се примъкнех към него, той ме усе щаше мигновено, влигаше хубаво си умно лице с гъста светло-кестенява коса и очите му се усмихваха: „Поле, какво искаш?“ — Така обичах да ме нарича. Ако е много зает, изпращаше ме с една милувка и бомбонче, което изваждаше от горното чекмедже на бюрото. Ако имаше повече време, вземаше ме на колелете си или върху бюрото и започваше сериозен разговор по най-различни и интересни

че не го видях. След два дни дойде страшното. Никой нищо не ни каза на нас децата. Но аз разбрах, досетих се. Разбрах по много то хора, които изведнъж на хълтаха в дома ни, разбрах по сълзите и въздишките на майка ми разбрах най-после по това, че нас ни изоставиха макар да не бяхме напълно оздравели. Забравиха ни.

Когато наново издебнах момент и се втурнах в стаята му, тя беше свършено друга, свършено празна, а в средата на черна поставка, сред много цветя, лежеше той, бледен студент, със затворени очи. До главата му гореше свещ... Незабавно ме изведоха навън.

Майка ми се разболя тежко след смъртта му. Едва я спасиха. Призръкът на смъртта отново виташе над нас. След шест месеца, когато дойде в съзнание не ни познаваше. На 28 години със свършено побеляла коса, без памет, тя беше жива призрака на една неизживява любов. Краят на големите надежди и упования.

Само пет години брачен жи-

вот, от които повече от три във войната, на фронта, в екопите... И през това време две деца. Радостите и грижите по тях са споделени само в писмата.

...Тя била в първите класове на гимназията, когато той се появил у съседите като наемател. Тя не знаела нито какъв е, нито от къде е, но при първото срещане на погледите разбрала, че това е избраният. Той също бил пленен, но се смятал за много възрастен и живял, а тя била дете. Зад гърба му били отминали няколко учителски години, тежки и бурни, бил преживял няколко уволнения и премествания като политически неблагонадежден. Бил издал няколко тома разкази, пишел в няколко списания, продължавал да участва в организационния живот на учителите — редактирал органът им вестник „Съзнание“.

Уморен от този живот и жаден за още по-широка дейност, той се записал студент в юридическия факултет. Дни те минавали. Продължавал да следва и работи. Но какви били тези хора, които непрекъснато го търсели, постоянно загрижени, напрегнати, заети, сякаш никого не забелязвали!

Младото момче чувствувало все пак внимателния му поглед. Сестра и, значително по възрастна, омъжена вече разказвала един ден за него: запознала се, говорила с хазайката му; бил социалист, бивш учител, студент по настоящем. Той обаче коренно се отличавал от всички познати студенти, както по строгия външен вид, така и по сериозното си, нечно загрижено лице. Хазайката му била очарована от него. Извънредно възпитан и коректен, много хора само го посещавали и по цели нощи прекарвали в разговори, понякога доса възбудени и будни.

Тя завърши гимназия, изпратили я да следва в Загреб. Заминала е неохота. Никой не подозирал причината. Едва изчакала ваканцията. Завърнала се, цял ден го очаквали и той се появил. Свалил шапката и я поздравил за пръв път. От тогава при всяка среща разменяли по няколко обикновени думи.

Когато отново се върнала във ваканция, научила неприятна новина. Той бил от организаторите за освиркване на Фердинанд при откриване на Народния театър през 1907 г. Изключили го завинаги от Уни-

верситета и заминал за Германия.

След прекарани тежки години на борба, след изчерпване на всички възможни кредити и сменяване на няколко професии и едновременно упорито учение, той се завърнал от слабиал, повяхнал, с хлътнали бузи, но с още повече горещи очи и с диплома.

В тези именно дни се решила общата им съдба. Бракът бил склучен едва когато му признали адвокатски права и за него се открила възможност за самостоятелно съществуване. За пръв път имал спокойствие, имал тиха семейна обстановка.

Вън от ежедневието професионална работа, с удвоени сили започнал творческа дейност. Късни вечери прекарвал над книгите. Пишел, пишел, пишел... Никого не е работил с такова увлечение, с такава наслада. В съседната стая и тя работела — преписвала на ръка всичките му ръкописи, за да ги приготви в завършен вид за печатане.

Никого не са се грижели така за него. Толкова много удобства, толкова много щастие понякога го плащели. Пред чувството за нещо не добро се оправдало наскоро.

Войната започнала отново. Изпратили го на фронта. 11

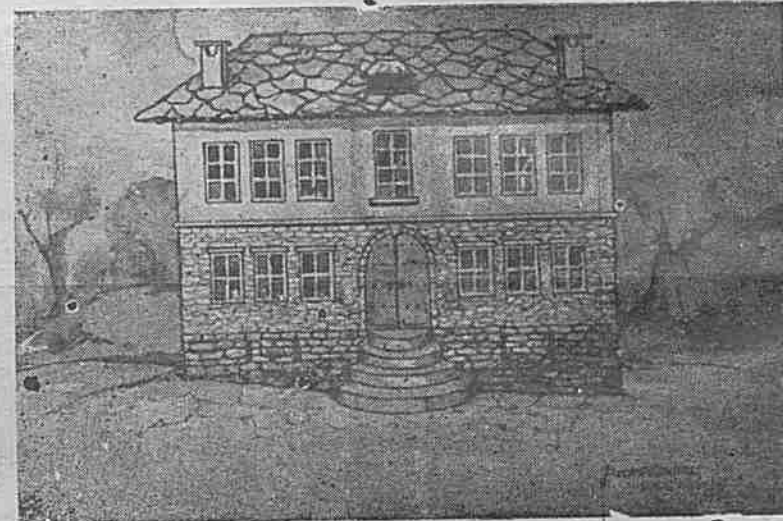
там пак живота му показал своята обратна страна в най-тежка форма.

Премръзнал, недохранен, изпитал ужасите на сраженията, разтърсван дълги месеци от малария, измъчван от ревматизъм, продължавал да пише на коляно в окопите, в сянката нието под куршумите... Не изживял още радостта за първото си дете, него го възмущавали не по-малко чувствата и преживяванията на другарите, на простите войници, които старателно искал да отрази. Тук той написал най-хубавите си психологични разкази, повечето от които останаха непечатани.

Второто дете дошло при същата обстановка.

Когато изтощен от болест, от ужаса на преживяното найсетне се завърнал в къщи при измъчената си млада жена в двете свършено малки деца, с тихата надежда за по-добър живот, връхлетяла страшната епидемия, която наред с хилядите жертви, за една седмица отнесе и него. Прекъсна живота му в най-неочаквания момент, когато беше най-много ходим за семейството си и за обществото. Недовършеното остана голямото му дело...

Лиляна РУНЕВСКА

Първото класно училище в Дряново (рестарация), където е учил и Стефан Руневски.

ТАКЪВ СИ ГО СПОМНЯМ...

Писателят и ратникът за съз даването и укрепването на Съюза на българските учители ми бе отдавна известен. Защото по онова време — началните години на настоящия ХХ век — и аз, както него, бях селски учител, и аз правех първите си опити в писателското си поприще, както него. Случваше се така, че имената ни се срещат по страниците на едни и същи периодически издания, както Хр. Максимовото сп. „Учител“ и Т. Г. Влайковото сп. „Демократичен преглед“.

Но с човека Ст. Руневски се срещнах и запознах по-късно — когато след четиригодишно учителстване по селата във Варненско и Разградско, през есента на 1905 г. се записах студент в софийското „Висше училище“, както се нарича тогава нашия университет.

През същата година, след близо десетгодишно учителстване из родния си край — Дряновско — дошел да продължи образованието си в университета и Ст. Руневски.

Аз се бях записал в Историко-филологическия факултет — по славянска филология и литература, той — в Юридическия. А факултетите се помещава-

ха в различни сгради тогава, — далеч една от друга и пътищата в университета не се кръстосаха, но кръстосаха се те в областта на тежките студентски битови грижи — в грижите за квартира и хранене.

Та с него ние съвсем случайно се срещнахме и запознахме в една „гостоприемница“ — „Гостоприемницата на бай Мито Драголевеца“, която се намирал на ул. „Витошка“, сега ул. „Витоша“; дето ходехме с писателя Дим. Бадев — те се познавали от по-рано.

През пролетта на 1906 г., по почин и залагане на няколкома по-възрастни и обиграни в живота студенти, между които на първо място Ст. Руневски, бе създаден и уреден „Студентски стол“. Столтът се помещаваше в долния кат на двуетажното здание, което носеше името „Гутенберг“ и намиращо се на северозападния ъгъл, дето се пресичат ул. „Ангел Кънчев“ и ул. „Денкоглу“.

За председател на студентския стол бе избран Ст. Руневски, а аз бях в „контролата“. Това даваше възможност да се срещаме с него, да разговаряме по разни въпроси и да го опознаем по-добре.

Хр. Ц. БОРИНА

И сега, пишешки тези редове, неговият образ и цялата му осанка изпъкват в паметта ми, като да съм го видял вчера.

Ст. Руневски бе личност с оформени вече черти във всяко отношение: външност, говор, обонски, възглед и пр., които се налагаха и не се забравят лесно.

На бой той бе малко по-висок от среден ръст; снага — тъчка и правилно развита; лице — приветливо, със широко чело и завършващо на кочанчето с малка остра кестенява брадичка, по това гавашната мъжка мода; мустаци — средни, също кестеняви, свободно прилягали в страни на устните; очи, които излъчваха дружелюбие и гледаха събеседника право в лицето; глас — мек, топъл и сърдечен.

Приятно бе да се беседва с него, защото той говореше винаги обмислено и спокойно, без себевъзбуждане и подчертаване.

Тогава Ст. Руневски бе около тридесет годишен мъж; младежките лекомислия му бяха чужди; думите му и цялото му държание

въдхваха почит, доверие и уважение.

Затова той бе ценен и дичен не само от другарите си студенти, а и от други среди на столичната интелигенция. Студентът Ст. Руневски имаше вече име на писател наред с имената на Антон Страшимиров, Цанко Церковски и Елин Пелин.

По политически убеждения той се числеше към социалистите. Дружеше с партийните водачи Янко Сакъзов, П. Джидров, Кр. Пастухов и др. и редовно посещаваше събиранията им. Поддържаше връзки и с ръководните дейци на Българския учителски съюз и сътрудническо във в. „Съзнание“, орган на същия съюз.

През 1906 г. в Историко-филологическия факултет на университета бе създадено литературно дружество, наречено с име „П. К. Яворов“. Ст. Руневски взе дейно участие при учредяването му и, макар претрупан със студентска работа и други задължения, намираще време да следи какво става и тук.

Поради общите интереси — литературни, обществени и студентски, за кратко време между нас неспонтанно се беше създадо истинско приятелство и честите

ни срещи бяха станали почти ежедневна необходимост.

Студентският бунт срещу княз Фердинанд през нощта на 7 февруари 1907 г., при тържественото откриване на новия Софийски Народен театър, прекъсна като с нож дружбата ни със Ст. Руневски.

Както е известно, поради този бунт Софийският университет бе закрит и професорите уволнени. Голяма част от студентите бяха арестувани, задържани в участниците и от там откарани в казармите на родните им места. А другите се разпиляха като пилци, останаха без майка, — кой както може и накъдето може. Мнози на заминаха зад граница да продължат образованието си в чужди учебни заведения.

Аз — също задържан — бях пратен в Шуменските пехотински казарми. А когато ме освободиха от там, с подкрепата на близки и добри приятели, заминах за Швейцария, дето се записах във Фрибургския университет.

Какво бе се случило тогава със Ст. Руневски, къде бе отишъл и какво сторил, не можах да узная.

Христо Ц. БОРИНА

1 За това говоря по-надълго другаде.

(Статията на Борина е написана специално за нас малко преди неговата смърт и се печата за пръв път.)